

Hanna Stypa

Uniwersytet Kazimierz Wielkiego
Bydgoszcz

Nazwy barw i ich symbolika we frazeologii języka niemieckiego i polskiego

Żyjemy w świecie pełnym kolorów. Otaczają nas barwne zjawiska natury oraz wytwory człowieka. Kolory są często elementami różnych systemów komunikacji niewerbalnej. Dzięki ich zastosowaniu rozpoznajemy flagi państwowe oraz godła i herby. Kolory służą do oznakowania instytucji i związanych z nimi obiektów, np. skrzynek pocztowych, mundurów i pojazdów różnych formacji. Wybrane barwy odgrywają istotną rolę w ruchu drogowym (znaki drogowe, drogowskazy, sygnalizacja świetlna). Nazwy kolorów wykorzystuje się również jako środki nominacji w sferze życia codziennego. Od nich wywodzą się np. nazwy niektórych chorób (*Gelbsucht*, *żółtaczk*a, *Weißblütigkeit*, *białaczk*a, *czerwonka*) lub nazwy pieniędzy (*zielone* – żartobliwe określenie dolarów, *czerwońce* – rosyjskie monety i radzieckie banknoty dziesięciorublowe; por. Gondek, Szczęk 2001, 84-85). Kolory odzwierciedlają sposób postrzegania otaczającej nas rzeczywistości. Przypisywane są im pewne treści i wartości, w ciągu wieków stały się symbolami określonych pojęć abstrakcyjnych.

Przedmiotem niniejszego artykułu są nazwy kolorów występujące w niemieckich i polskich frazeologizmach. W sposób szczególny uwzględniona jest symbolika barw. Materiał językowy pochodzi ze słowników współczesnego języka niemieckiego i polskiego. Jako frazeologizmy interpretowane są grupy wyrazowe lub zdania (z wyjątkiem przysłów, powiedzeń, sentencji), które charakteryzują następujące właściwości: odtwarzalność, względna stabilność leksykalna i morfologiczno-składniowa oraz tzw. idiomatyczność na płaszczyźnie semantycznej. Oznacza to, że znaczenie tych wyrażeń nie wynika z sumy znaczeń poszczególnych elementów. Należy zaznaczyć, że cecha ta podlega gradacji i można wyróżnić związki frazeologiczne o różnym stopniu idiomatyczności (por. Fleischer 1997, 68; Burger 2003, 11-15). Wielokomponentowy skład, metaforyczna geneza i stosunkowo stała forma związków frazeologicznych sprzyjają

utrwalaniu w nich realiów obyczajowo-społecznych, ludzkich przekonań i poglądów na świat. Frazeologizmy są świadectwem przynależności do pewnego kręgu kulturowego.

Między językiem i kulturą istnieje wzajemna zależność, którą Jerzy Bartmiński (1993) określa mianem paradoksu: kultura jest nadrzędna wobec języka jako jednego z jej systemów semiotycznych, ale jednocześnie język zapewnia zarówno uczestnictwo w kulturze, jak i jej rozwój (por. Śniatkowski 2002, 377). Jedną z podstawowych cech kultury jest zdolność do kumulowania ludzkich doświadczeń, okazuje się ona „zapisem w pamięci minionych przeżyć społeczeństwa” (Łotman, Uspieński 1977, 151). Znakami uwarunkowanymi przez daną kulturę i stanowiącymi dość stabilne jednostki dziedzictwa kulturowego są m.in. symbole. Termin *symbol* obecny jest w wielu dziedzinach nauki, stąd też równolegle istnieją różne definicje, często podkreślające inne cechy symboli. Według Władysława Kopalińskiego (2001, 5) ich swoistymi właściwościami są niedookreśloność, mglistość i ulotność, które sprawiają, że znaki te wymykają się próbom jednoznacznej definicji. W niniejszym artykule symbole rozumiane są w następujący sposób: to wyrażenia, nazwy znane z życia codziennego, które jednak oprócz swojego prymarnego znaczenia konwencjonalnego mają także szczególne znaczenie poboczne, które pod względem kulturowym jest bardziej istotne (por. Dobrovol'skij, Piirainen 1997, 34). Tak interpretowane symbole związane są z obyczajami, wierzeniami, przesadami, mitami i niejednokrotnie utrwalone w odtwarzalnych konstrukcjach językowych, takich jak m.in. frazeologizmy.

Dalsza część artykułu poświęcona jest analizie symboliki barw utrwalonej w niemieckich i polskich frazeologizmach. Jej celem jest sprawdzenie, czy i w jakim zakresie zasoby frazeologiczne obu języków aktywizują tradycyjne wartości symboliczne rozpowszechnione w europejskim kręgu kulturowym. Ponadto uwaga zwrócona będzie na nazwy kolorów zachowujących w związku frazeologicznym swoje znaczenie dosłowne (np. *czarno na białym*) lub użyte metaforycznie¹ (por. komentarz do: *czernony (rot)*, *zielony (grün)*, *żółty (gelb)*). Omówione zostaną następujące nazwy barw: biały, czarny, czerwony, niebieski / błękitny, szary, zielony oraz żółty.

Biały (weiß)

Kolor biały symbolizuje czystość cielesną i czystość duszy. Jest kojarzony ze światłem, jasnością (dnia), niewinnością i dobrem. Stąd też np. przedstawienia Ducha Świętego w postaci białego gołębia, wizerunki aniołów w bieli, białe szaty kapłanów, szatki nowo ochrzczonych dzieci, strój przystępujących do Pierwszej Komunii czy biała suknia panny młodej (por. Biedermann 2000, 480). Do pozytywnej symboliki bieli nawiązują następujące frazeologizmy w języku niemieckim konotujące niewinność i uczciwość:

¹ Metafory w odróżnieniu od symboli są zależne od kontekstu, mają charakter obrazowy oraz są motywowane ogólną wiedzą o świecie (por. Dobrovol'skij, Piirainen 1997, 36-42).

eine weiße Weste haben (dosł. ‘mieć białą kamizelkę’) – [być uczciwym, postępować honorowo]²

Weißer Sonntag (dosł. ‘biała niedziela’) – [dzień Pierwszej Komunii Świętej, tradycyjnie przypadający na niedzielę po Wielkanocy]

Drugi przykład przywołuje na myśl polski związek frazeologiczny *biały tydzień* ‘tydzień po uroczystości Pierwszej Komunii, podczas którego dzieci ubrane w białe alby uczestniczą w codziennym nabożeństwie’ (nawiązanie do bieli symbolizującej niewinność i czystość). *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego* autorstwa Piotra Müldnera-Nieckowskiego (2003, 826) odnotowuje jeszcze dwa znaczenia tego wyrażenia: 1). (w Kościele katolickim): ‘tydzień po Wielkanocy’ oraz 2). ‘tydzień bezpłatnych usług medycznych’ (przymiotnik *biały* występuje w znaczeniu dosłownym – biel lekarskich fartuchów). W kontekście promocji zdrowia i profilaktyki rozmaitych schorzeń bardziej rozpowszechnione wydaje się jednak określenie *biała niedziela*. Biel jako symbol niewinności pojawia się również we frazeologizmie *białe małżeństwo* ‘małżeństwo nieskonsumowane’, zaś biały symbolizujący uczciwość, przyzwoitość w *robić coś w białych rękawiczkach* ‘załatwić nieprzyjemną sprawę elegancko, z zachowaniem pozorów’. Skojarzenia tego koloru z jasnością dnia lub świtem można odczytać w serii polskich konstrukcji: *biały dzień*, (*rozbój*) *w biały dzień*, *do białego dnia*, *biały / bładny świt*, *biały walc* (‘ostatni walc tańczony nad ranem’)³.

Barwa biała symbolizuje również śmierć. Duchy zmarłych wyobrażane są jako widma ubrane na białe. Potwierdzają to frazeologizmy *die weiße Frau* – *biała dama* oznaczające zjawy, które według legend straszą w zamkach lub pałacach (por. Kopański 2001, 17; Płomińska 2003, 169).

We frazeologii niemieckiej i polskiej kolor biały funkcjonuje też w swoim znaczeniu dosłownym:

weiße Mäuse sehen – *widzieć białe myszki*

ein weißer Rabe (‘człowiek wyjątkowy, o rzadko spotykanych cechach charakteru’) – *biały kruk* (‘rzadkość bibliofilska’)⁴

Do bieli śniegu odnoszą się następujące konstrukcje:

weiße Ostern / Weihnachten (dosł. ‘białe Święta Wielkanocne / Bożego Narodzenia’) – [*zaśnieżone Święta Wielkanocne / Bożego Narodzenia*]

der weiße Tod – *biała śmierć*

Ostatni przykład oznacza śmierć pod lawiną śnieżną. *Biała śmierć* dodatkowo służy jako określenie substancji występujących w postaci białego proszku – narkotyków

² W przypadku braku ekwiwalentu frazeologicznego, w nawiasach kwadratowych podawane są odpowiedniki opisowe omawianych wyrażen.

³ Biały walc to również taniec, przy którym następuje odwrócenie tradycyjnie przyjętych ról: panie proszą panów, por. też *białe tango* (por. Müldner-Nieckowski 2003, 799, 855).

⁴ Są to frazeologizmy zbudowane na zasadzie oksymoronu. W przyrodzie kruki są czarne, koresponduje to jednak ze znaczeniem powyższych związków frazeologicznych. Należy zauważyć, że konstrukcje te to przykład tzw. „fałszywych przyjaciół tłumacza”, czyli jednostek o takiej samej lub zbliżonej formie, ale innych znaczeniach (por. Lipczuk 2000).

oraz cukru i soli – które stosowane w nadmiarze nie służą organizmowi człowieka i mogą stać się przyczyną groźnych chorób. Do bieli śniegu nawiązuje także frazeologizm *białe szaleństwo* będący określeniem sportów zimowych, w szczególności narciarstwa i saneczkarstwa.

W języku polskim biel służy też do wyrażania stanów emocjonalnych. W *dostać białej gorączki / doprowadzić kogoś do białej gorączki* kolor biały odnosi się do błądźcy osoby doprowadzonej do furii. W obu językach reakcje osoby zdenerwowanej podkreśla również kolor czerwony (por. poniżej).

Język niemiecki i polski dysponują ponadto porównaniami z komponentem *weiß / biały*. *Weiß wie Schnee* (dosł. ‘biały jak śnieg’) oraz *biały jak alabaster; kość słoniowa, marmur, mleko, śnieg* zawierają odniesienia do cech fizycznych elementów znajdujących się w drugim członie konstrukcji i służą intensyfikacji koloru białego lub wyrażaniu jego odcieni. Natomiast w jednostkach *weiß wie ein (Bett)laken* (dosł. ‘biały jak prześcieradło’), *weiß wie Kreide* (dosł. ‘biały jak kreda’), *weiß wie Wachs* (dosł. ‘biały jak wosk’), *weiß wie die Wand* (dosł. ‘biały jak ściana’) oraz *biały jak chusta, kreda, oplutek, papier, płótno, prześcieradło, ściana, śmierć* biel łączona jest z błądźcią wywołaną strachem, słabością lub chorobą (por. Czachorowska, Stypa 2010, 48-49).

Czarny (schwarz)

W przeciwieństwie do koloru białego czerń to barwa o konotacjach zdecydowanie negatywnych. Spontaniczne asocjacje z czernią to noc, ciemność, zagrożenie, nieszczęście, brud, smutek, zło, grzech (por. Tokarski 1995, 44; Heller 1989, 89). Symbolika pesymizmu, zła, nieszczęścia i rezygnacji widoczna jest m.in. w następujących frazeologizmach niemieckich i polskich:

etw. durch die schwarze Brille sehen – czarno coś widzieć / widzieć coś w czarnych barwach

[pessimistisch eingestellt sein] – mieć czarne myśli

das schwarze Schaf – czarna owca

eine schwarze Seele haben (dosł. ‘mieć czarną duszę’) – czarny charakter

auf der schwarzen Liste stehen – być na czarnej liście / trafić na czarną listę

etw. auf die hohe Kante legen (dosł. ‘kłaść coś na wysoko położonej krawędzi’) – odłożyć coś na czarną godzinę

[sehr verzweifelt sein] – popadać w czarną rozpacz

W języku polskim używa się przymiotnika *czarny* w połączeniu z nazwą dnia tygodnia na określenie dnia związanego z tragicznymi wydarzeniami, np. *czarny czwartek, czarny piątek*. Kolor czarny oznacza śmierć, żałobę i smutek po stracie bliskich (por. Kopaliński 2001, 49). Wśród niemieckich i polskich frazeologizmów jest niewiele konstrukcji nawiązujących do powyższych wyobrażeń:

warten, bis man schwarz wird (dosł. ‘czekać aż się szernieje’) – [czekać aż do śmierci]

W wyrażeniach *der schwarze Tod* – czarna śmierć będących określeniami epidemii dżumy kolor czarny odnosi się nie tyle do śmierci, co do koloru ciała osoby zmarłej na tę chorobę.

Czerń jako barwa nocy i ciemności oznacza także wszystko to, co nielegalne. Kolor czarny funkcjonuje w języku jako symbol działań zabronionych, niezgodnych z prawem, interesów prowadzonych w ukryciu (por. Płomińska 2003, 171):

schwarzer Markt – czarny rynek

schwarz arbeiten – pracować na czarno

schwarz fahren (dosł. ‘jechać na czarno’) – jechać na gapę

W części frazeologizmów *schwarz / czarny* zachowuje swoje dosłowne znaczenie odnoszące się do czarnych lub ciemnych przedmiotów:

schwarz auf weiß – czarno na białym

jmdm. nicht das Schwarze unter den Fingernägeln gönnen (dosł. ‘żałować komuś nawet czarnego spod paznokci’) – [żałować komuś najdrobniejszej rzeczy]

ins Schwarze treffen (dosł. ‘trafić w czarne’) – strzelić w dziesiątkę

in die schwarzen Zahlen kommen (dosł. ‘dojść do czarnych liczb’) – [zanotować sukces finansowy]

Dwa ostatnie przykłady stanowią wyjątki. Kolor czarny wywołuje pozytywne skojarzenia. W pierwszym przypadku jest to czarny punkt na środku tarczy strzelniczej. Jego trafienie przynosi najwyższą liczbę punktów. W drugim przypadku frazeologizm wywodzi się z zasad księgowości, według których przychody zapisywane są na czarno, natomiast rozchody kolorem czerwonym.

Schwarz / czarny funkcjonuje w swoim dosłownym znaczeniu także w szeregu porównań, które odwołują się do skojarzeń z obiektami będącymi typowymi nosicielami danej barwy: *schwarz wie Kohle* (dosł. ‘czarny jak węgiel’), *schwarz wie die Nacht* (dosł. ‘czarny jak noc’), *schwarz wie Pech* (dosł. ‘czarny jak smoła’), *schwarz wie ein Rabe* (dosł. ‘czarny jak kruk’), *schwarz wie Ruß* (dosł. ‘czarny jak sadza’) oraz *czarny jak aksamit*, *atrament*, *heban*, *kruk*, *noc*, *sadza*, *smoła* (por. Czachorowska, Stypa 2010, 50-51).

Czerwony (rot)

Czerwień to kolor krwi uznawany za symbol życia, aktywności i siły. To barwa symbolizująca intensywne emocje: od miłości, po złość i nienawiść. Czerwień to także kolor ognia (por. Biedermann 2000, 367). Stąd też barwa czerwona interpretowana jest jako symbol zagrożenia lub ostrzeżenia (por. zastosowanie czerwieni w znakach ostrzegawczych, znakach zakazu i czerwonego światła sygnalizacji świetlnej; Płomińska 2003, 178). Kolor czerwony symbolizujący witalność pojawia się w konstrukcji:

heute rot, morgen tot (dosł. ‘dzisiaj rumiany, jutro martwy’) – [wyrażenie używane jako komentarz w sytuacji czyjejs niespodziewanej śmierci]

Do symboliki emocji nawiązuje:

rot sehen (dosł. ‘widzieć na czerwono’) – dostać białej gorączki

Symbol zagrożenia (pożarem) można odnaleźć w recesywnym już frazeologizmie: *jmdn. den roten Hahn aufs Dach setzen* (dosł. ‘postawić komuś czerwonego kura na dachu’) – [podpalić czyjś dom]

Widoczna jest analogia do przestarzałej formy *czerwony kur* oznaczającej pożar.

W większości frazeologizmów niemieckich i polskich człon *rot / czerwony* występuje w swoim znaczeniu dosłownym:

wie ein rotes Tuch auf jmdn. wirken – działać na kogoś jak czerwona płachta na byka
sich die Augen rot weinen (dosł. ‘płakać, aż oczy się zaczerwienią’) – [rzewnie płakać]
keinen roten Heller für etw. geben (dosł. ‘nie wydać na coś nawet jednego czerwonego halerza’) – [nie wydać na coś ani grosza / złotych]

Słowniki języka niemieckiego i polskiego notują również liczne porównania, w których element *rot / czerwony* występuje w znaczeniu dosłownym: *rot wie Blut* (dosł. ‘czerwony jak krew’), *rot wie Feuer* (dosł. ‘czerwony jak ogień’), *rot wie die Kirschen* (dosł. ‘czerwony jak wiśnie / czereśnie’), *rot wie Krebs* (dosł. ‘czerwony jak rak’), *rot wie ein Puter* (dosł. ‘czerwony jak indyk’), *rot wie eine Rose* (dosł. ‘czerwony jak róża’), *rot wie eine Tomate* (dosł. ‘czerwony jak pomidor’) oraz *czerwony jak burak, cegła, indyk, mak, ogień, piwonia, pomidor, rak, róża*. Konstrukcje tego typu używane są często do określenia zaczerwienienia wywołanego wstydem, zażenowaniem lub złością (por. Czachorowska, Stypa 2010, 52).

Konwencja sygnalizacji świetlnej (czerwone światło jako zakaz) znalazła odzwierciedlenie w *einer Sache rotes Licht geben* (dosł. ‘jakiś sprawić zapalić czerwone światło’) ‘czemuś przeszkodzić, cofnąć pozwolenie na jakieś działanie’, natomiast *czerwona kartka* ‘wykluczenie kogoś z udziału w czymś’ ma swoje źródło w zasadach gry w piłkę nożną. *In die roten Zahlen kommen* (dosł. ‘dojść do czerwonych liczb’) ‘ponosić straty finansowe’ (w żargonie finansowym *być / znaleźć się w czerwieni*) jest przeciwieństwem wspomnianego wcześniej *in die schwarzen Zahlen kommen* ‘zanotować sukces finansowy’. W języku polityki *czerwień* to kolor rewolucji socjalistycznej, socjalizmu, a potem komunizmu. W języku niemieckim funkcjonuje frazeologizm *rote Socke* (dosł. ‘czerwona skarpetka’) będący określeniem członka Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec w byłej NRD.

Niebieski / błękitny (blau)

Prototypem barwy niebieskiej jest kolor nieba i morza, które w dawnych czasach były dla człowieka nieogarniętymi, dalekimi przestrzeniami. Dlatego też niebieski stał się symbolem dali, nieskończoności i nieokreśloności, kolorem wywołującym tęsknotę i skłaniającym do marzeń (por. Kopaliński 2001, 23). Symbolika ta odzwierciedla się w kilku niemieckich i polskich związkach frazeologicznych. Czytelne jest nawiązanie do marzeń oraz odniesienia do dali:

ins Blaue hineinträumen (dosł. ‘marzyć / śnić w błękit’) – *myśleć / marzyć / śnić o niebieskich migdałach*

eine Fahrt ins Blaue (dosł. ‘podróż w błękit’) – [podróż w nieznanne]
 [in die weite Ferne gehen] – pójść w siną dal

W niemieckiej frazeologii kolor niebieski symbolizuje również kłamstwo i oszustwo, natomiast w polskiej lekkomyślność i bez troskę:

jmdm. blauen Dunst vormachen (dosł. ‚wmawiać komuś niebieską mgłę’) – [okłamywać kogoś, zmyślać, bujać]

lockerer Vogel (dosł. ‚lekkomyślny ptak’) – *niebieski ptak*

Część frazeologizmów niemieckich z komponentem *blau* realizuje dosłowne znaczenie zawartej w nich nazwy barwy. Niebieski odnosi się głównie do koloru sińców:

mit einem blauen Auge davonkommen (dosł. ‚wyjść z jednym niebieskim okiem’) – [wyjść z opresji z niewielkimi uszkodzami]

jmdn. grün und blau schlagen (dosł. ‚zbić kogoś na zielono i niebiesko’) – *zbić kogoś na kwaśne jabłko*

Szary (grau)

Szary powstaje z połączenia bieli i czerni. Kolor ten to symbol bezbarwności, nijakości (por. Tokarski 1995, 57), kojarzący się z marazmem, jednostajnością, pesymizmem, poczuciem beznadziei i braku perspektyw (por. Heller 1989, 217). Znajduje to odzwierciedlenie we frazeologii niemieckiej i polskiej:

grauer Alltag – *szara codzienność*

alles grau in grau malen (dosł. ‚malować wszystko w szarych barwach’) – *przedstawiać wszystko w czarnych / ciemnych barwach*

W *graue Maus* – *szara myszka* barwa szara symbolizuje przeciętność i oznacza wszystko to, co poślednie, niczym się nie wyróżniające i mało znaczące. Symbolikę tę dostrzec można również w związku frazeologicznym *graue Eminenz* – *szara eminencja* ‚wpływowa osoba działająca nieoficjalnie, z ukrycia’, który powszechnie zwykło się łączyć z postacią kardynała Richelieu. Jednak w rzeczywistości frazeologizm ten odnosi się do spowiednika i najbliższego współpracownika kardynała – ojca Józefa – i wywodzi od szarego koloru jego habitu (por. Kopaliński 2001, 412; Płomińska 2003, 173).

Zielony (grün)

Kolor zielony kojarzy się z soczystą roślinnością i tętniącą życiem przyrodą (por. Biedermann 2000, 171). Te wartości symboliczne można odnaleźć w następujących związkach frazeologicznych:

einen grünen Daumen / eine grüne Hand haben (dosł. ‚mieć zielony kciuk / zieloną rękę’) – *mieć dobrą rękę do kwiatów*

ins Grüne fahren (dosł. ‚pojechać w zieleń’) – *pojechać na zieloną trawkę / lono natury bei Mutter Grün schlafen* (dosł. ‚spać u matki zieleni’) – [nocować na lonie natury]

Czerpiąc z powyższej symboliki frazeologia niemiecka i polska przypisuje barwie zielonej takie treści jak: młodość, niedoświadczenie i lekkomyślność:

grün sein – *być zielonym*

[*unerfahren, sorgenlos, leichtsinnig sein*] – *mieć zielono / pusto / pstro w głowie*
[*die Jugendzeit*] – *zielone lata*

Frazeologizmy *jmdm. grünes Licht geben* – dać komuś zielone światło mają swoje źródło w konwencjach ruchu drogowego. Zielone światło sygnalizuje wolną drogę i uprawnia do jazdy, metaforycznie zaś znaczy ‘dawać pozwolenie na coś, stwarzać korzystne warunki dla rozwoju czegoś lub czyjejś działalności’.

W dosłownym znaczeniu *grün / zielony* występuje w nielicznych konstrukcjach komparatywnych, w których kolor ten jest porównywany z trawą i młodymi listkami (por. Czachorowska, Stypa 2010, 54).

Żółty (gelb)

Żółty to kolor jasny, słoneczny, wywołujący pozytywne skojarzenia, podnoszący na duchu, przywracający chęć do życia, napawający optymizmem. W wierzeniach ludowych żółty ma negatywne konotacje – symbolizuje zazdrość i złość. Źródłem tej symboliki są wyobrażenia starożytnej medycyny, łączące tę barwę z kolorem jednego z soków (tzw. „humorów”) w organizmie człowieka – żółci. Hipokrates przypisywał dominację tej substancji cholerykom, tj. osobom nadpobudliwym, wybuchowym i drażliwym (por. Biedermann 2000, 162). Negatywną symbolikę koloru żółtego można odnaleźć we frazeologii niemieckiej:

grün und gelb vor Ärger weden (dosł. ‘zzielenieć i zżółknąć ze złości’) – zżółknąć ze złości

sich grün und gelb ärgern (dosł. ‘złościć się na zielono i żółto’) – [złościć się]

gelb vor Neid werden (dosł. ‘zżółknąć z zazdrości’) – zżółknąć / zzielenieć z zazdrości

Związek koloru żółtego (i zielonego) z negatywnymi emocjami złości i zazdrości w języku polskim jest widoczny w formie czasowników.

Frazeologizm *noch das Gelbe am Schnabel haben* (dosł. ‘mieć jeszcze żółto pod nosem’) – *mieć jeszcze mleko pod nosem* odnosi się do obserwacji, że dzioby młodych ptaków mają kolor żółty lub żółto-zielony. Wzbogaca to ogólnie znaną symbolikę barwy żółtej o treści: młodość, niedojrzałość i brak doświadczenia. Odzwierciedla się ona także w złożeniach *Gelbschnabel* – żółtodziób.

W niemieckiej i polskiej frazeologii *gelb / żółty* używany jest także w znaczeniu dosłownym i odnosi się do obiektów o barwie żółtej:

jmdm. die gelbe Karte zeigen – dać / pokazać komuś żółtą kartkę (metaforyczne nawiązanie do reguły gry w piłkę nożną)

jmdn. grün und gelb schlagen (dosł. ‘zbić kogoś na zielono i żółto’) – zbić kogoś na kwaśne jabłko

Słowniki notują też kilka porównań: *gelb wie Flachs* (dosł. ‘żółty jak len’), *gelb wie Wachs* (dosł. ‘żółty jak wosk’) oraz *żółty jak cytryna*.

Nazwy kolorów w europejskim kręgu kulturowym to jednostki o bogatej symbolice. Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że frazeologia języka niemieckiego i polskiego jedynie w części odzwierciedla tradycyjne wartości symboliczne barw.

Wykazano również, że tylko w niektórych wyrażeniach zawierających nazwę danego koloru odnaleźć można nawiązania do jego symboliki. W przypadku bieli dominują konotacje pozytywne. W obu językach aktywizowana jest symbolika niewinności i czystości, uczciwości oraz śmierci. W języku polskim obecne są dodatkowo skojarzenia tej barwy z jasnością dnia. Kolor biały wyraża też negatywne emocje (złość). Czarny symbolizuje we frazeologizmach niemieckich i polskich pesymizm, zło, nieszczęście. Obecne są także asocjacje z działaniami nielegalnymi. W przypadku czerwieni w języku niemieckim czytelne są nawiązania do symboliki emocji oraz zagrożenia. W obu językach kolor ten oznacza zakaz przejęty z zasad sygnalizacji świetlnej czy też futbolu. Niebieski jako symbol dążeń i marzeń aktywizowany jest w konstrukcjach obu języków. Dodatkowo we frazeologizmach niemieckich odnaleźć można nawiązanie do kłamstwa, a w polskich do lekkomyślności i bez troski. Symbolika barwy szarej to bezbarwność, nijakość, przeciętność. Wartości te znajdują swoje odzwierciedlenie we frazeologii obu analizowanych języków. W niemieckich frazeologizmach kolor zielony nawiązuje do tętniącej życiem przyrody, w polskich zieleni to głównie symbol młodości, braku doświadczenia i lekkomyślności. Barwa żółta, która wywołuje pozytywne skojarzenia, w wierzeniach ludowych symbolizuje złość i zazdrość. Symbolikę tą można odnaleźć w związkach frazeologicznych języka niemieckiego i polskiego. Nazwy kolorów będące komponentami frazeologizmów obu języków funkcjonują również w swoich dosłownych znaczeniach – odnoszą się wówczas do cech obiektów, zazwyczaj typowych nosicieli danej barwy. Stwierdzone analogie wynikają z przynależności do tego samego kręgu kulturowego, natomiast źródeł różnic należy upatrywać w specyfice języka oraz charakterystycznych dla danej społeczności tradycjach, zwyczajach i mentalności.

Bibliografia

- Bartmiński J., 1993, *Język a kultura*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, Wrocław, s. 18-19.
- Biedermann H., 2000, *Knaurs Lexikon der Symbole*, München.
- Burger H., 2003, *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Berlin.
- Czachorowska M., Stypa H., 2010, *Porównania prototypowe barw w języku polskim i niemieckim*, [w:] A. S. Dyszak (red.), „Linguistica Bidgostiana”, vol. VII, Bydgoszcz, s. 47-58.
- Dobrovol'skij D. O., Piirainen E., 1997, *Symbole in Sprache und Kultur. Studien zur Phraseologie aus kultursemiotischen Perspektive*, Bochum.
- Duden, 1999, *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 10 Bänden*, Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich.
- Duden, 2002, *Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*, Bd. 11, Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich.
- Fleischer W., 1997, *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Tübingen.
- Gondek A., Szczek J., 2001, *Farben in den Phraseologismen des Deutschen und des Polnischen*, [w:] „Studia Linguistica“ XX, Wrocław, s. 83-94.

- Heller E., 1989, *Wie Farben wirken. Farbpsychologie, Farbsymbolik, kreative Farbgestaltung*, Hamburg.
- Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A., 2005, *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, Warszawa.
- Kopaliński W., 2001, *Słownik symboli*, Warszawa.
- Lipczuk R., 2000, „Falszywi przyjaciele tłumacza” w słownikach niemiecko-polskich, [w:] A. Kątny, K. Hejrowski (red.), *Problemy frazeologii i leksykografii*, Olecko, s. 13-21.
- Łotman J., Uspieński B., 1977, *O semiotycznym mechanizmie kultury*, [w:] E. Janus, M. R. Mayenowa (red.), *Semiotyka kultury*, Warszawa, s. 147-170.
- Müldner-Nieckowski P., 2003, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Plomińska M., 2003, *Farben und Sprache. Deutsche und polnische Farbbezeichnungen aus kontrastiver Sicht*, Frankfurt am Main.
- Röhrich L., 1994, *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*, Bd. 1-3, Freiburg – Basel – Wien.
- Szczęk J., 2011, *Farben der Emotionen in der deutschen und polnischen Phraseologie (am lexikographischen Material)*, [w:] I. Bartoszewicz, J. Szczęk, A. Tworek (red.), *Germanistische Linguistik im interdisziplinären Gefüge II*, Wrocław – Dresden, s. 105-115.
- Śniatkowski S., 2002, *Definicje językowo-kulturowe w ujęciu lingwoedukacyjnym*, [w:] J. Ożdżyński, T. Rittel (red.), *Konteksty kulturowe w dyskursie edukacyjnym*, Kraków, s. 377-396.
- Tokarski R., 1995, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin.

Colours and their symbolism in German and Polish phraseology

Summary

Colours evoke various associations and emotions. Certain values and meanings are frequently attributed to them. Over the course of centuries, colours have become symbolic of particular abstract concepts. The theme of this paper is the names of colours present in German and Polish idiomatic expressions and their symbolism. Their structural and semantic nature yields the fixation of social and customary realities as well as convictions. Idiomatic expressions are ‘the carriers’ of social rules and standards, stereotypes or symbols. Symbols are signs in the culture forming semiotic system. Apart from their conventional meaning they also possess a particular sub-meaning, which from a cultural point of view is more significant. The aim of this work is to verify, if and to what extent, the phraseological resources of both languages activate the traditional symbolism of colours present in European culture. A set of idiomatic expressions containing colour names such as white, black, red, blue, grey, green and yellow has been analysed for the purpose of this work.